

Avtorja sta si za svoj cilj zastavila čim boljše rekonstrukcijo celotnega turjaškega fonda listin, vsaj do leta 1500. Pri tem sta si morala pomagati tudi z drugimi arhivi, kamor so zašli posamezni primerki listin ter s prepisi in izvlečki nekaterih izgubljenih listin. Celotni korpus srednjeveških listin obsega okoli 570 kosov. Zaradi obsega sta avtorja gradivo razdelila na dva dela. Prvi del, torej knjiga, o kateri govorimo, zajema listine do leta 1400. V ta čas sodi 277 listin, od teh je 209 originalov; 200 je pergamentnih, 9 papirnatih. 49 listin je ohranjenih v prepisih, preostale so izgubljene, vendar zanje vemo iz izvlečkov, kar predstavlja posebno problematiko, na katero avtorja upravičeno opozarjata. M. Preinfalku in M. Bizjaku je potrebno čestitati za smeli poskus rekonstrukcije celotnega fonda listin iz arhiva Turjaških, ki sta se ga lotila v obliki kritičnega pretresa vseh razpoložljivih virov.

Osrednji del knjige je namenjen 277 listinam (iz obdobja od leta 1218 do leta 1400), ki so predstavljene na že uveljavljen način; kratki vsebini sledijo datacija, prepis in na koncu še opombe, npr. o poškodovanih žigih in podobnem. Imensko kazalo prinaša zelo koristen in uporaben pripomoček, namreč zbirko vseh imen, tako osebnih kakor tudi zemljepisnih, ki so v objavljenih listinah. Nekoliko moteče je morda dejstvo, na katero sta opozorila že avtorja sama, da kazalo ne zajema imen na pečatih. Če je pečat sestavni del listine, potem bi bilo v registru imen primerno upoštevati tudi imena na pečatih. Če niso upoštevana, pa bi si bralec zaslužil vsaj utemeljeno argumentacijo nasprotnega stališča. Če ta sploh obstaja.

Kot priloga so osrednjemu delu publikacije dodane fotografije pečatov, ki so razvrščene vsebinsko, znotraj posameznih sklopov pa kronološko. Kvalitetne fotografije publikaciji dodajo posebno težo.

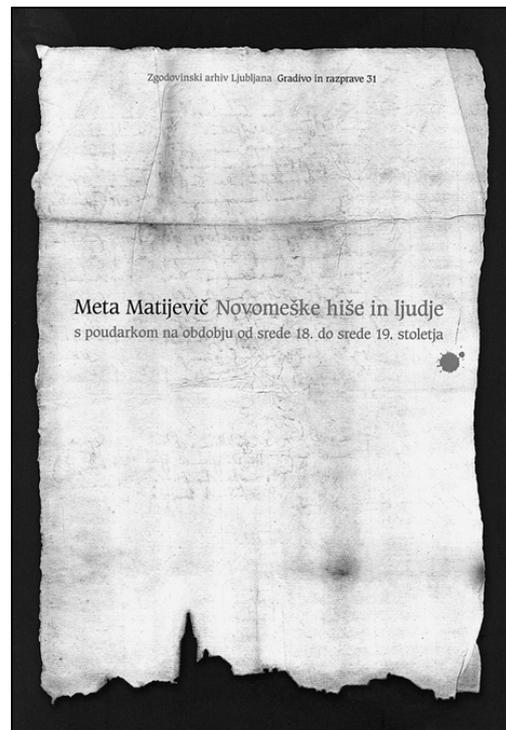
Ponovno odkritje "izgubljenega" arhiva Turjaških že samo po sebi predstavlja odlično izhodišče za raziskovanje ene pomembnejših plemiških rodbin na Slovenskem in širšega konteksta. Znano sliko bo tako mogoče dopolniti, popraviti, morda kje celo postaviti na novo. Sem gotovo sodi tudi pričujoča publikacija, ki na eni strani predstavlja pomemben mejnik pri izdajanju listinskega gradiva, na drugi pa se kaže kot ključni impulz predvsem za slovensko medievalistično stroko. Turjaška knjiga listin I dokazuje, da je čezmejno sodelovanje mogoče. Še več kot to: lahko je izjemno uspešno. Od ponovnega odkritja arhiva do izdaje prvega dela turjaških listin je namreč preteklo le malo časa.

Julijana Visočnik

Meta Matijević, Novomeške hiše in ljudje s poudarkom na obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja, (Gradivo in razprave, 31). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2007, 364 strani

Novo mesto je bogatejše za novo monografijo in čeprav je v zadnjih letih že izšlo nekaj reprezentativnih knjig o njem, vsaka osvetljuje delček življenja v kraju, ki ga je 7. 4. 1365 s privilegijsko listino ustanovil Rudolf IV. Tokratni kamenček v mozaiku življenja Novega mesta je dodala Meta Matijević, vodja enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Novem mestu, ki vsekakor velja za eno najboljših poznavalk starejšega arhivskega gradiva za Novo mesto in Dolenjsko. Kot vsa dela z zgodovinsko tematiko je tudi to plod in krona večletnega dela. Zanj je avtorica prejela tudi stanovsko Aškerčevo priznanje. Ob podelitvi je skromno povedala, da se je ob delu spraševala, ali ima njeno delo kak namen, pa tudi, ali bo med uporabniki sploh imelo kak odziv. Arhivska stroka je s tem pomirila njene skrbi, ki so bile še toliko večje, ker v sedanjih novomeških mestnih strukturah ni bilo nobenega posluha za sofinanciranje knjige, s kakršno se ne morejo postaviti niti nekateri drugi kraji, ki med ljudmi veljajo za pomembnejše od Novega mesta.

Priznati je treba, da se ji knjige, ki jo je napisala, ni treba sramovati. Uporabna je za velik krog uporabnikov, tako strokovnjakov vseh mogočih ved, kot tudi laikov, ki bi v njej iskali le povezave z današnjim stanjem ali pa bodo knjigo z veseljem pregledali, ker so v Novem mestu doma in ga imajo preprosto radi.

V uvodu avtorica spet skromno navaja, da je njena knjiga le nekak uvod in spodbuda tistim, ki se lotevajo raziskovanja zgodovine Novega mesta, saj je vsako raziskovanje zgodovine velikokrat mukotrpno prelistavanje dokumentov, ki jih hranijo v arhivu, in je pri tem potrebne kar nekaj vztrajnosti, da se dokopljemo do potrebnih podatkov. Kot sama pravi, je raziskovanje zgodovine detektivsko delo. Ni le prepisovanje podatkov iz virov ali zgodovinske literature, pač pa pazljivo sestavljanje slike dogajanja in če le enega ne postavimo na pravo mesto, je slika slaba.

Najprej nam avtorica predstavi vire, na katere se je naslonila v svoji raziskavi. Kot prvo je izpostavila gradivo stare zemljiške knjige, ki ga hrani enota ljubljanskega mestnega arhiva v Novem mestu, takoj za njo po pomembnosti pa je bilo za pričujočo raziskavo pomembno gradivo mestne občine Novo mesto. To je sicer fragmentarno ohranjeno za obdobje od leta 1621 dalje, za čas od konca 18. stoletja naprej pa je fond z nekaj manjšimi in večjimi časovnimi luknjami že skoraj popoln. Raziskavo dopolnjujejo podatki, navedeni v različnih seznamih, ki so jih nekdanje sestavljali za različne, predvsem davčne potrebe. Manj se je lahko avtorica naslonila na gradivo okrožnega urada v Novem mestu, saj je ohranjenega le malo, enak problem pa se pojavlja tudi pri gradivu okrajnega sodišča v Novem mestu. Nekaj drobcev za dopolnitev slike je pobrala tudi iz nekaterih drugih, predvsem manjših arhivskih fondov. Sicer pa se je pri iskanju podatkov obrnila tudi na druge ustanove, ki hranijo gradivo, pomembno za zgodovino Novega mesta, kot so Dolenjski muzej, Kapiteljski arhiv, ki hrani matične knjige, Arhiv Republike Slovenije z gradivom starih katastrov za celotno področje nekdanje Kranjske in s podatki zelo bogatim gradivom Vicedomskega arhiva in gradivom graščine Dol. V njem je med drugim Breckerfeldov topografski opis Novega mesta iz leta 1790, brez kritične omembe tega pa študija ne bi bila imela svoje podstat.

Matijevičeva pri navajanju virov omenja, da jih je za preučitev teme, ki jo je obravnavala, na voljo kar precej. Nekoliko slabše je z literaturo. Te je veliko manj, prav z novomeškimi hišnimi številkami pa se do sedaj ni ukvarjal še nihče.

V prvem delu knjige nas avtorica popelje v sredo 18. stoletja in najprej pojasnjuje potrebo po oštevilčenju hiš. Hišne številke so sčasoma nadomestile urbarialne številke, kot veliko drugih evidenc pa so bile uvedene zaradi potreb pri določanju višine in pobiranju davkov in ne zaradi potrebe po večji preglednosti kot še dandanes ponekod prevladuje zmotno mnenje. Nato avtorica nadaljuje z opisom položaja Novega mesta, teritorialnim obsegom pristojnosti posameznih institucij, mestno samoupravo, nato z opisom mesta kot sedeža okrožnega glavarstva, od konca francoske dobe sedeža okrajne gosposke ter kasneje komisariata.

Drugi del knjige predstavljajo opisi zgodovine 272 hiš v Novem mestu. Toliko hiš je namreč Novo mesto štel v začetku 19. stoletja, ko so jih preštevilčili. Prvi seznam novomeških hiš je iz leta 1515, v 17. stoletju pa so zaradi več opustošenj, ki so prizadela mesto, in kot posledica prošenj za pomoč sestavili več seznamov, ki le nekoliko odkrivajo stanje posesti v mestecu ob Krki. Iz njih sicer večine prebivalcev v mestu ni možno identificirati, najti pa je nekaj znanih priimkov, katerih družine so daljše obdobje zaznamovale življenje v Novem mestu. Nekoliko več seznamov hiš in njihovih posestnikov je ohranjenih za prvo polovico 18. stoletja, vendar še vedno ni mogoče sestaviti mestnega posestnega stanja brez posameznih lukenj, saj so nekateri sezname nepopolni, drugi pa sestavljeni površno in nedosledno.

V naslednjem poglavju se je avtorica posvetila gradbenim ostankom srednjeveškega mesta, ki so predstavljali osnovo, na kateri je zraslo "moderno" Novo mesto. Lega naselbine je bila izbrana že v preteklosti in kraj je bil dobro zavarovan na vzpetini v srednjem okljuku reke Krke. Z zaledjem jo je povezoval le ozek pas zemlje, dodatno zaščito pa je predstavljal nekoliko višji hrib Marof. Osnovno prometno shemo z brodom kot povezavo med obema bregovima Krke je območju dala najprej prazgodovinska halštatska in mlajša, na prvo navezujoča se antična poselitev. Avtorica meni, da je Rudolf IV. kraj za novo naselbino izbral načrtno, pri tem pa je veliko bolj gledal na gospodarske koristi, ki jih je prinašala trgovska povezava z morjem in Italijo kakor pa na lastne koristi – za utrjevanje svoje oblasti in zagotovitev goriške dediščine.

Sčasoma je mestno obzidje, ki je obkrožalo srednjeveško naselbino, postalo ovira pri širjenju in mesto je začelo gospodarsko nazadovati, dodatno pa je k temu pripomogla preusmeritev trgovine iz Ogrske in Hrvaške proti morju.

Posebno poglavje v knjigi predstavlja oskrba mesta z lesom. Mesto je še sredi 18. stoletja imelo dva majhna gozdička. Tam so prebivalci lahko sprva brezplačno, kasneje pa za plačilo, pasli svojo živino, les pa je porabilo mesto za svoje potrebe: pripravljali so gradbeni les za most, kurjavo za rotovž in gladek les za mestna mlina. Grabljenje listja so morali plačati tako tuji podložniki kot tudi meščani, ki so prosili zanj. Za mestni gozd je skrbel gozdni hlapec ali logar, ki ga je zaposlilo mesto, namesto plačila pa je lahko obdeloval zemljišče ob mestnem gozdu. Kljub nadzoru je v gozdu večkrat prišlo do kraja.

Konec 18. stoletja so bile ulice v Novem mestu, ki jim je prav tako posvečeno posebno poglavje, načrtno poimenovane, čeprav je bilo mesto še do konca 19. stoletja tako majhno in brez predmestij, da so pri iskanju stanovalcev zadoščale le hišne številke. Edino novomeško predmestje je predstavljala Kandija, ki je

zrasla na nasprotnem bregu Krke, sodila pa je pod gospostvo Ruperčvrh.

V poglavju o številu in strukturi prebivalstva okoli leta 1800 je avtorica poizkusila določiti število prebivalcev Novega mesta, starostno sestavo ter analizirati stanovsko in poklicno pripadnost meščanov. Poleg njih so v mestih tedaj živele tudi domače živali. Leta 1800 so v Novem mestu posebej popisali vprežno živino. Menjave lastnikov hiš v mestu je skušala razbrati iz vpisov v stari zemljiški knjigi, ki kot priloge hrani tudi kupne, izročilne in ženitne pogodbe.

Pomembno mesto pri nastanku in funkcioniranju mesta je vedno imel sloj obrtnikov, ki so bili poleg trgovcev nosilci gospodarske dejavnosti v mestih, zato jim je Meta Matijević namenila posebno poglavje. Mednje so nekdanj prištevali tudi zdravnike, zato jih je avtorica z babicami uvrstila v knjigo tik za njimi. Sledi poglavje o trgovcih v Novem mestu, v drugi polovici 19. stoletja pa se je trgovina morala preusmeriti na izključno lokalni trg, Novo mesto pa si je po "gospodarski krizi", ki ga je zajela že v drugi polovici 16. stoletja, opomoglo šele v zadnjih letih 19. stoletja.

Drugi del knjige je namenjen opisom posameznih hiš v Novem mestu in ima tudi naslov kot katalog hiš. Začenja se s številko 1, ki jo je nekdanj nosil mestni rotovž, potem pa si sledijo nanizane hiše po številkah najprej Na placu in nato po drugih ulicah. Vsaka hiša tako na določen način dobi svojo osebno izkaznico, saj so v stranskem stolpcu navedeni podatki o hiši, kot so parcelna in urbarialna številka, vsa ulična preimenovanja in preštevilčenja, vsa hišna imena, pa tudi podatek o strešni kritini, ki je bil za čas, ko so požari v mestih predstavljali stalno in največjo nevarnost, ključnega pomena tako za življenje kot za gospodarski obstoj mesta in posameznika v njem. V opisu zgodovine hiš avtorica navaja še veliko več, saj je hiša le obod iz štirih sten z odprtinami za okna in vrata, živa pa postane šele, ko vanjo postavimo ljudi z njihovimi usodami in medsebojnimi povezavami. Meta Matijević je tako vsaki hiši dodala še njeno drugo zgodbo in v krajših ali nekoliko daljših prevedenih citatih, posebej izstopajočih zaradi nekoliko manjše pisave, zgodovino hiše začinila z nekaterimi usodnimi trenutki iz življenja posameznikov, ki so v njej živeli.

Knjiga obsega 364 strani velikega formata, vezana je v trde platnice, kot se za tako knjigo vsekakor spodobi, saj v očeh nekaterih uporabnikov s tem pridobi na pomembnosti in potrebnosti, bogato opremljena s slikovnim gradivom in zelo lično oblikovana pa bi lahko služila tudi za mestno reprezentančno darilo, četudi je je škoda samo za povečevanje metraže knjig v domačih knjižnicah. Knjigo dopolnjujeta obsežno imensko kazalo in kazalo krajevnih imen, za prostorsko ponazoritev in lažjo orientacijo pa je v zavihku na koncu knjige prilepljena še karta Novega mesta iz gradiva franciscejskega katastra z vpisanimi

številkami hiš iz leta 1770. Da bi lažje preverjali podatke, manjka le spisek virov in literature, ki jo take objave po navadi imajo, vendar to ne zmanjšuje njene vrednosti. Besedilo v knjigi je napisano v prijetno berljivem in tekočem, včasih malo šaljivem jeziku, ki ga večkrat dopolnijo slikoviti poudarki. Ponekod jih je treba brati tudi "med vrsticami". Vsekakor knjiga Mete Matijević predstavlja delo, ki ga pri svoji obravnavi zgodovine Novega mesta ne bo mogel spregledati noben resen raziskovalec, upam pa, da predstavlja spodbudo ne le avtorici sami, ampak tudi drugim, da bi podobne knjige dobila tudi druga slovenska mesta.

Alenka Kačičnik Gabrič

**Mirjana Kontestabile Rovis, Danijela Doblano-
vič, Iva Grdinič**, Istrski vodovod – Rižanski vodovod /Istarski vodovod – Rižanski vodovod/ Acquedotto istriano – Acquedotto del Risano: [1895–1928] 1929–1945 [1946–1964]. Koper – Capodistria: Pokrajinski arhiv, 2008, 175 strani

V sodelovanju arhivistke Pokrajinskega arhiva Koper Mirjane Kontestabile Rovis in Danijele Doblano-
vič ter Ive Grdinič, arhivistk Državnega arhiva Pazin, je izšel trijezični inventar arhivskega gradiva "Istrski vodovod – Rižanski vodovod /Istarski vodovod – Rižanski vodovod/ Acquedotto istriano – Acquedotto del Risano" na 175 straneh. Inventar, razdeljen na dva dela, je uredila Mirjana Kontestabile Rovis.

Zaradi pomena, ki ga je imela izgradnja vodovodnega omrežja v Istri (od prvih projektov konec 19. pa do končne izgradnje med vojnama in takoj po 2. svetovni vojni ter zlasti zaradi evidentiranja in kompletiranja gradiva o istrskem vodovodu) je Državni arhiv Pazin dal pobudo za popis celotnega gradiva, ki je sicer v veliki meri še vedno na terenu. Ker je bila v času avstro-ogrske in kasnejše italijanske oblasti enotna Istra po letu 1954, dokončno pa po razglasitvi samostojnosti Slovenije in Hrvaške razdeljena na dve dr-

